

TÉZER ZITA

A santería és más afrikai eredetű vallások a karibi társadalmakban

Az afrikai joruba-eredetű orisa-kultusz¹, santería (más néven La Regla de Ocha vagy Lucumi²) a gyarmati Kubában indult fejlődésnek, majd jelen korunkban az egész világon ismertté vált, Amerikán túl Európában és Ázsiában is.³ Gyakorlóik száma ekkor, beleértve a Nyugat-Afrikában elterjedt animista kultuszokat, a joruba eredetű santeriát, a bantu Regla de Palót, az ibo, ibibio, ekoi eredetű abakuá férfi titkos társaságot, Haitin a dahomeyi fon eredetű vudut, amely Kubában Regla de Arará néven ismert, Brazíliában a candomblét, Trinidadban a sangót, több mint 70 millióra volt tehető.⁴ Jelenleg az afrokubai santeriát Kubán kívül, legnagyobb részt az Egyesült Államokban és Mexikóban gyakorolják, ahol kezdetben filmek, művészi előadások, dalok formájában tájékozódhattak róla.⁵ Közkezdveltsége a kubai bevándorlók megjelenésével összefüggésben nőtt meg az utóbbi négy évtizedben.⁶ Mexikóban a kulturális decentralizációs folyamat révén valamennyi államban szervezetek és intézmények létrehozásával segítették a helyi kultúrák kibontakozását, így az afrokaribi fesztiválokra meghívott kubai *santerók* és *babalaók* (santería papok) nyilvánosan is bemutathatták szertartásaikat, illetve végezhettek beavatásokat a helyi lakosok körében.⁷ Az Egyesült Államokba a kubaiak két bevándorlási hullámban hozták el a vallás ismeretét. Először a hatvanas évek elején, a kubai forradalom után, majd később, az 1980-as években, a *Marielitos*-nak kö-

¹ Az orisák a természeti erőkhöz, jelenségekhez kötődő természetfölötti szellemek. Egy fejlett animista képzet megtestesítői, amelyek egy-egy természeti jelenséget jelenítenek meg: szelet, vihart, villámot, földet, tengert, folyót, betegségeket. Lásd: DORNBACH Mária: *Istenek leveses tálban*, Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2009, 20.

² Nathaniel Samuel MURELL: *Afro-Caribbean Religions: An Introduction to Their Historical, Cultural, and Sacred Traditions*, Philadelphia, Temple University Press, 2010, 95.

³ Mary Ann CLARK: *Santería: Correcting the Myths and Uncovering the Realities of a Growing Religion*, Westport, Praeger Publishers, 2007, 2; Kali ARGYRIADIS: „Transnacionalización y relocalización de la santería en Veracruz”. *Cuba Arqueologica*, 2006, 1. cubaarqueologica.org/document/anto6_argyriadis.pdf (letöltés 2020. január 4.)

⁴ Sandra T. BARNES: *Africa's Ogun: Old World and New*, Bloomington, Indiana University Press, Második kiadás, 1997, 1.

⁵ TÉZER Zita: „Az afrokubai santería elterjedése Mexikóban”. *Orpheus Noster*, XII, 2020/4. 45–55.

⁶ Nahayeilli JUÁREZ HUET: „Transnacionalización y relocalización de la santería cubana: el caso de la ciudad de México”. *Stockholm Review of American Studies*, 2009, 87.

⁷ Christian RINAUDO: „Mestizaje and ethnicity in the city of Veracruz, Mexico”. In Elisabeth CUNIN – Odile HOFFMANN (eds.): *Blackness and mestizaje in Mexico and Central America*, Toronto, Tubman Institut, Afrodesc-Eurescl, HAL, 2014, 7. Online: halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01082624 (letöltés 2021. július 4.)

szönhetően⁸. Azóta elterjedt spanyol és angol nyelvű afroamerikai közösségekben (Floridában, New Yorkban, Chicagóban, Los Angelesben), és a társadalom más szegmenseiben is.⁹ A santería hívők ma minden amerikai államban megtalálhatóak, a vallási hagyományok iránti érdeklődés folyamatosan növekszik.

A Karib térségben a kubaihoz hasonló, afrikai eredetű, szinkretizált vallások számos formában léteznek. Haitiban a dohomeyi fon eredetű vudu számít államvallásnak, amely a legkevésbé „tisztá”, mintegy ötven különböző (afrikai, keresztény, natív karibi) vallási és kulturális elemet egyesített.¹⁰ Tobago és Trinidad Köztársaságban a joruba vezető istenéről elnevezett Sangó tisztelete a legnépszerűbb, melyet az iszlám, a kereszténység, a judaizmus és a Sanatana Dharma (hinduizmus) elemeivel vegyítettek. A közelmúltban kezdte levetkőzni afrikain kívüli vonásait, a *mangbák* (papok) ugyanis afrikai módon végzik a rituálékat, átveszik a joruba nyelvet a liturgiában, és Nigériába utaznak beavatás céljából, hogy vallásos gyakorlataik hitelesebben afrikaiak legyenek.¹¹ A Dominikai Köztársaságban a dominikai vudu, mint a vudu egyik ága (a haiti, kubai, Puerto Ricó-i mellett) leginkább vegyes afrikai (Fon, Ewe és Nago), taínói, keresztény elemeket tartalmaz.¹² Kevésbé egységes, mint a haiti, sokféle regionális eltérés tapasztalható. Ugyanitt népszerű a Congos Del Espiritu Santo¹³, más néven dominikai santería, amely a kubai Palo Monte-hoz (Las Reglas de Congo)¹⁴ hasonló. A jamaicai myal egy afrikai eredetű spirituális vallás Jamaicában. A gyarmati időkben az Obeah ugyanitt, különösen a szökött rabszolgák (Maroonok), és fehér bűnözők körében volt népszerű.¹⁵ Változatai ismertek más szigeteken is (például Trinidad és Tobago). Puerto Ricó-ban az afrikai eredetű, taínói, spanyol katolikus, európai boszorkánysággal, és egyéb afrikai hatásokkal keresztezett *brujería* (boszorkányság) nem épül stabil közösségre, nem is hierchia-alapú, a rituálék inkább meghatározatlanok gyakorlataikban, és a résztvevők atribútumaiban.¹⁶ A *brujók* és *curanderók* (boszorkányok és gyógyítók) körében is ismeretesek az orisák mítoszai, istenek tulajdonságai, jellemük, de a dicsérő dallamokat nem joruba nyelven, hanem spanyolul éneklék, és nem kísérik a szent Batá-dobok hangjai, mint a santería szertartásokban, hanem a merengue, danzón,

⁸ Annak a körülbelül 135 000 fő kubai bevándorlónak a neve, akik 1980-ban hagyták el Kubát a Mariel kikötőből indulva.

⁹ Migene GONZÁLEZ-WIPPLER: *Santería: the Religion: Faith, Rites, Magic*, St Paul, Minnesota, Llewellyn Publications, 2001, 7.

¹⁰ Nathaniel Samuel MURELL: i.m. 69.

¹¹ Uo. 204.

¹² Martha Ellen DAVIS: „Vodú of the Dominican Republic: Devotion to La Veintiuna División”. *Afro-Hispanic Review*, XXVI, 2007/1. 75.

¹³ Gobierno de la República Dominicana, Nuestro Patrimonio honlapja.

¹⁴ DORNBACH Mária: „Mulatt istenek az afrokaribi vallási kultuszokban”. In HORVÁTH Emőke (szerk.): *Tanulmányok a Karib térségről*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2016, 106.

¹⁵ Nathaniel Samuel MURRELL: i.m. 232.

¹⁶ Raquel ROMBERG: „Sensing the Spirits: The Healing Dramas and Poetics of Brujería Rituals”. *Anthropologica*, LIV, 2012, 212.

mambo és guaracha népszerű táncritmusa szerint adják elő.¹⁷ Kuba négy külön afrokaribi vallásnak ad otthont,¹⁸ melyek a következők: a kongói (bantu) eredetű Palo Monte, amelyet már említettem; a dahomeyi Ewe-fon eredetű La Regla de Arará; az Abakua titkos társaság, amely Ejagham, Efik, Efut és más kalabár gyökereket tartalmaz¹⁹; és a joruba La Regla de Ocha, vagyis a santería. A kisebb afrokaribi szigetek közösségei is elsajátítottak bizonyos varázslással kapcsolatos gyakorlatokat, ez utóbbiakkal azonban helyhiány miatt nem foglalkozunk.²⁰

Statisztikai szempontból nehéz pontos adatokkal szolgálni az afrokaribi vallások híveinek számáról. A nehézség abból adódik, hogy a karibi térségben élők többsége kereszténynek tartja magát (római katolikus, protestáns, anglikán, baptista, metodista) az országos népszámlálásokon,²¹ keresztény egyházakba járnak, miközben az afrikai orisa-vallás egyre több érdeklődőt vesz fel tagjai körébe. Ez még Haitin is így van, ahol a vudu sokak vallása, vagy Trinidad és Tobago Köztársaságban, ahol a sangó a legnépszerűbb. Ennek oka, hogy egészen a közelmúltig a kreol fiatalokat arra tanították, hogy politikai és diszkriminációs okokból megvessék afrikai örökségüket, amely kultúrájuk magját képezte.

Mindezek ellenére a vallás a karibi kultúra egyik legfontosabb eleme, amely összeköti az afrokaribi népet afrikai múltjával. A Karib-tengeren háromezer mérföld hosszú, szivárvány alakú szigeteken, az amerikai szárazföld közelében helyezkednek el az afrikai diaszpóra szellemi emlékei és hagyományai. Az itt élő népcsoportok vallási elképzelését mélyen befolyásolják a nyugat-afrikai istenfelfogások. Ezeknek a változatos vallási tradícióknak számos közös vonása van: erős afrikai kapcsolatokat mutatnak, és afrikai kulturális emlékeket hordoznak; a híveket közvetlenül, egyénileg szolgáló népi vallások; eredetileg nem tradicionális kreol vallások, hanem a helyi kultúrák alakítják; szerves részét képezik a karibi gyarmati örökségnek; nagy nemzetközi érdeklődést váltanak ki, és óriási tudományos irodalmat inspirálnak.²²

Ez az afrokaribi vallások iránti újbóli érdeklődés egy szélesebb kulturális és tudományos jelenség részét képezi, amely az elmúlt fél évszázad vallási-kulturális cserék és mozgalmak globális robbanásával hozható összefüggésbe. Valójában ezek a kulturális irányzatok helyezték középpontba a marginális vallások és kultúrák tanulmányozását. Ennek a világjelenségnek a részeként rengeteg új vallási csoport született, szekták nőttek ki, és alakultak nagyobb mozgalmakká, miközben a vallási hagyományokat újra „feltalálták”, a hit különböző aspektusait átvették, és újjá alakították. Néhányuk fizikai elszigeteltségben maradt életben, mások a nagyobb

¹⁷ Raquel ROMBERG: „Today, Changó Is Changó: How Africanness Becomes a Ritual Commodity in Puerto Rico”. *Western Folklore, Afro-Caribbean Religions, Culture, and Folklore*, LXVI, 2007/1/2. 76.

¹⁸ DORNBACH Mária (2016): i.m. 106.

¹⁹ Nathaniel Samuel MURRELL: i.m. 97.

²⁰ Dolgozatomban nem foglalkozom a Jamaicában kialakult rastafarianizmussal sem, mivel ez a vallási csoport csak a XX. század elején alakult.

²¹ HORVÁTH Emőke: „A Karib-térség fogalmának értelmezési kísérletei”. *Orpheus Noster*, VI, 2014/1. 25, 27.

²² Nathaniel Samuel MURRELL: i.m. I.

vallási csoportokkal, és a kereszténységgel való szimbiózisban gyarapodtak. A régió ránk maradt erőteljes hagyományai bizonyítják, hogy az afrikai vallások túléltek a gyarmatosítás elnyomó körülményeit a Karib térségben. Létezésüknek egyértelmű és tagadhatatlan nyomai vannak az emberek mindennapi életében a mai napig.

Jól dokumentált az a tény is, hogy a gyarmati időszakban az afrikai rabszolgák Amerikába hoztak magukkal olyan kultúrákat, amelyek többféle etnikai csoportot és hovatartozást képviselnek. Az átkerült vallási elemek a régióban való fennmaradását történelmi, gazdasági, és politikai erők kölcsönhatásának köszönhetik. Egyes (főként Nyugat-Közép-Afrikából származó) csoportok létszámbéli nagyságuknál fogva, természetes módon nagyobb hatást gyakoroltak a diaszpórában élő afrikai kultúrákra, mint mások. Többek között ezek a megfigyelések arra engednek következtetni, hogy a karibi térség különböző afrikai vallási hagyományait bizonyos mértékig befolyásolta egyes etnikai csoportok túlsúlya a történelmileg katolikus uralom alatt álló országokban. Trinidadban, és Kubában például, ahol az afrikai rabszolgák közül a jorubák képezték a legkiemelkedőbb blokkot, olyan tulajdonságokkal bírtak (szorgalom, összetartás), amelyek elősegítették a beilleszkedést, és vele együtt a vallási közösségek kiépítését. Az 1840-es évek után, Trinidadban a joruba származású bevándorlók például egyfajta társadalmi ligát, etnikai egyesületeket képeztek a kölcsönös támogatás és védelem érdekében, amely a vallási közösségeket is összefogta.²³

Ez is azt mutatja, hogy ahol a gyarmati rendszer folyamatosan, kiegyensúlyozottan működött, ott az afrikaiak viszonylag zavartalanul folytatták vallási hagyományait (ahogy Haitin a vudu, Kubában a santería esetében is), amelyeket ott-hon ismertek meg, miközben új elemekkel bővítették azokat. Úgy is hívjuk ezeket, hogy folyamatban lévő vallások, melyek ma is rendszeres változáson mennek át, csillapíthatatlanul, kulturális és vallási elemekre éhesen. Befogadó képességüknek köszönhetően, az ültetvény olvasztótégelyébe vetett, különböző etnikai háttérrel, nyelvel, és szokásokkal rendelkező csoportok ezáltal képesek voltak közös identitást kovácsolni.

Az afrikai kulturális hagyományok terjedésére és megőzésére további migrációs tényezők is hatással voltak a Karib térségben. Erre példa a rabszolgák átköltöztetése egyik kolóniából a másikba, egyik ültetvényről a másikra, amely azzal a következménnyel járt, hogy a kultúrák megőrzése sem egységes a régióban. Erre jó példa Trinidad, az eredetileg spanyol hódítású sziget, melyet kihasználatlanul hagytak, és az 1780-as évekig csak az 1592-es alapítású San José de Oruna (későbbi nevén Saint Joseph) települést tartották fenn. A reformáló Bourbon-adminisztráció elismerve, hogy nem rendelkezik elég munkaerővel, külföldi ültetvényeseket hívott meg, hogy ott telepedjenek le, és hasznosítsák a trópusi mezőgazdaságban szerzett szakértelmüket. Különösen a francia ültetvényeseket ösztönözték arra, hogy

²³ Egyes csoportok kis földtulajdonosokká válhattak, földjeiket közösen tartották fenn, amit közösségi, nem pedig egyéni tulajdonnak tekintettek. Családi klánon belül tartották a tulajdont. Lásd: Nathaniel Samuel MURRELL: i.m. 208–209.

költözzenek oda az 1783-as Cedula alapján (Franciaország és Spanyolország pedig ekkor szoros szövetségesi voltak egymásnak). Az alkalmat leginkább a haiti forradalom elől menekülő francia (Martinique, Dominika, Grenada szigetek) fehér családok ragadták meg, elsősorban letelepedés céljából.²⁴ A sziget déli részére költözött ültetvényeseknek, és a magukkal hozott mintegy 33 000 fő rabszolgáknak rossz híre ment Trinidadban. A rabszolgák vudu szertartásokat mutattak be, uraik pedig orgiákon vettek részt.²⁵

Új vallási örökségük kialakításának folyamatában a módosítás és az alkalmazkodás jellegét az is meghatározta, hogy az afrikait a római katolikus keresztény hagyomány, vagy a protestáns hit és etika befolyásolta-e. Az afrikai vallási entitások a római katolikus kereszténységgel léptek szimbiózisba Kubában, Hispaniolán²⁶ és Trinidadban – a francia Martinique és Guadeloupe sziget kivételével, ahol megtartották az afrikai kultúra elemeit, de nem vallási formában. Az eredetileg spanyol gyarmatú Trinidadban az erős hispaniola-francia jelenlét 1783 és 1807 között a trinidadai ültetvényesek rabszolgái között az afrikai haiti vallást vonta be a katolikus vallásba, de a vallási elemek Orisa/Sangó, nem pedig vudu nevükön bukkantak fel.²⁷ Másutt, ahol a protestáns vallás túlsúlya jellemző (mint például Barbados, Grenada, Dominika, Saint Lucia, Saint Vincent), az afrikai eredetű vallások nem váltak meghatározó jellegűvé, noha bizonyos fokig megtartották afrikai (asantik, fante, kongói és fon) hagyományait. Lehetséges magyarázata ennek, hogy egyes afrikai vallások azért leginkább a spanyol és francia területeken maradtak fenn, és nem a briteken, mert a brit politika nem célozta meg, vagy nem ösztönözte úgy a rabszolgák és kultúrájuk asszimilációját a Karib térségben úgy, mint a spanyol és a francia. A hittérítés teljesen háttérbe szorult. Az anglikán egyház Európában és a tengerentúlon is azt hirdette, hogy Ábrahám leszármazottai és utódai megtartják maguknak a hitet, és nem egyesítik a fajokat, így a Nyugat-Indiákon valójában a rabszolgatartóknak nem állt érdekében, hogy a rabszolgák megtérjenek.²⁸ Ezzel szemben a spanyol és francia katolikus felfogás magába foglalja a faji asszimilációt, így vonzóbbá tette a katolicizmust az afrikaiak számára, lehetővé téve számukra az afrikai eredetű vallásuk gyakorlását, amely keveredett a római katolikus hagiográfiával.

A vallás kreolizációjával kapcsolatban számos elmélet született. A kérdés az, hogy vajon az afrikai eredetű vallások természetes szimbiózisba léptek-e a katolicizmussal, hogy új vallási jelenséget hozzanak létre, vagy teljes mértékben afrikai vallásról beszélhetünk, amely a katolicizmust csak eszközként használta fel, hogy

²⁴ Eric WILLIAMS: *History of the People of Trinidad and Tobago*, New York, Frederick A. Praeger, Inc., 1964, 40–42.

²⁵ Gerard A. BESSON: „French immigrants”. *The Caribbean History Archives* caribbeanhistoryarchives.blogspot.com/2011/12/french-immigrants.html (letöltés 2021. szeptember 8.)

²⁶ Más néven San Domingo: Haiti és Dominikai Köztársaság.

²⁷ Nathaniel Samuel MURRELL: i.m. 8.

²⁸ Urs BITTERLI: „Vadak” és „civilizáltak”. *Az európai-tengerentúli érintkezés szellem- és kultúrtörténete*, Budapest, Gondolat, 1982, 135.

elterelje az egyház figyelmét?²⁹ Vagyis egy szándékos stratégiai mechanizmus volt annak érdekében, hogy a rabszolgák fehér elnyomóikkal elhitessék, hogy keresztények? Azok a tudósok, akik megkérdőjelezték, hogy ez a keveredési forma valóban megtörtént-e, azt állítják, hogy az afrikaiak csak álarcként használták a katolicizmust, amely mögött továbbra is afrikai szellemeiket és őseiket tisztelték az elnyomás időszakában. Hiszen, ha közelebbről szemügyre vesszük, jól kivehető, hogy az afrikai istenségek nem azonosak a katolikus szentekkel, és a köztük lévő összekötés is szokatlan. Még ha a katolikus és az afrikai eredetű vallások közös képet is mutatnak a spirituális szereplőkkel kapcsolatban, kozmológiai különbségek mutatkoznak meg, akár a lakóhelyüket illetően is. A jorubák és újvilági leszármazottaik nézeteinek például a szellemi univerzumról és a túlvilágról vajmi kevés köze van a menny és a pokol keresztény felfogásához.³⁰

Miért is volt szükséges szinkretizálni az eredeti afrikai vallásokat? A gyarmatokon az ültetvényesek a rabszolgamunka megfelelő biztosítása érdekében merev ellenőrzési rendszer alkalmazásával igyekeztek maximalizálni a hasznot, és minimalizálni a rabszolga-lázadások lehetőségét. Megtörték a családi, közösségi és nyelvi kötelékeket, és összehangolt erőfeszítéseket tettek annak érdekében is, hogy megszabadítsák őket afrikai örökségük maradványaitól. A találkozókat betiltották, a jogsértéseket szigorúan büntették mind az állami, mind a kánoni törvények értelmében, amelyek együttműködve megszabadították a szigeteket az állítólagos pogány gyakorlatoktól. A katolikus egyház elvárta, hogy a rabszolgák keresztény oktatásban részesüljenek, amint azt a francia 1685-ös *Code Noir* is előírja jogaik „védelmére”.³¹ A kódex megkövetelte, hogy minden rabszolgát kereszteljék meg, kapjanak oktatást a katolikus hitről, vegyenek részt a vasárnapi misén és gyóntatáson, és mondjanak le a törvényen kívüli hitük gyakorlatáról. A rabszolga-lázadásoktól való állandó félelem további rendeleteket eredményezett, amelyek korlátozták a rabszolgák mozgását, betiltották a titkos jelzést adó dobolást, és a táncot. A haiti rabszolgáknak tilos volt találkozniuk katolikus pap nélkül, és nem gyűlhetnek össze a gazdájuk otthona közelében vagy távoli helyeken. Ezek az összejövetelek ugyanis nemcsak megőrizték az afrikai vallási hagyományokat és kulturális identitást, hanem arra is szolgáltak, hogy közösségi köteléket teremtsenek a különböző háttérrel rendelkező elnyomott népek között. A rabszolgák a szegregált egyházközségekben kényszerültek megtérni a kereszténységre, miközben megtanulták titokban folytatni afrikai vallási gyakorlatukat. Természetesen ez a fajta „megtérés” valójában az elnyomást szimbolizálta, miközben az afrikai vallást erősítette.

A XVIII. század végére az afrikai szertartások tilalma újabb fordulatot vett. A haiti forradalom (1789–1804) következményeként az afrikai szertartásokkal kapcsolatos tevékenységeket nem csak a vallás, hanem Spanyolország politikai hegemoniája szempontjából is fenyegetőnek tekintették. A rabszolgák szabadidejének szabályo-

²⁹ Nathaniel Samuel MURRELL: i.m. 71.

³⁰ Uo. 7.

³¹ Eric WILLIAMS: i.m. 45–46.

zására számos kormányzati törvény jött létre, melynek keretében Puerto Ricó-ban betiltották az afrikai „bomba”-stílusú dobolást és táncot, miután 1823-ban negyven rabszolga szökött el titkos, kódolt kommunikáció segítségével. Az ilyen engedetlenségek elkerülése érdekében a kormányzat 1824-ben kiadta a *Bando de Policía y Buen Gobierno*, 1826-ban pedig a *Reglamento de Esclavos* nevű rendeletet, amelyek a rabszolgajátékok és táncok korlátozására összpontosítottak. Az 1829-es lopás elleni *Bando contra Rateria* és az 1848-as *Bando del General Prim contra la raza Africana*, „az afrikai faj elleni” ediktumok különösen keménynek számítottak, mivel szinte teljes bírói hatalmat adtak a birtokosok (hacendados) kezébe, hogy meghatározott feltételek mellett ellenőrizték, megkínózzák, sőt megöljék rabszolgáikat (például ha tiszteetlenek voltak tulajdonosaikkal szemben, nem voltak hajlandók teljesíteni a parancsokat, valamivel gyanúsították őket, vagy szabotálták a munkájukat, és szökni próbáltak).³² Ezzel a fajta bánásmóddal azonban csak azt érték el, hogy az emberi szenvedés és nyomor elleni küzdelemben a rabszolgák keresztény szenteknek álcázott afrikai isteneikhez fordultak.

Jamaicában az 1760-as és 1780-as évek között a jamaicai törvényhozás számos olyan törvényt hozott, melyek tiltották az Obeah gyakorlását.³³ Az 1792-es rabszolgatörvény ismét az Obeah vezetőit célozta meg, halálbüntetéssel fenyegetve. Az Obeah-t ugyanis elsősorban szökött rabszolga közösségek gyakorolták, a *maroonok*, akik 1655 után, Nagy-Britannia Jamaica megszállása alatt a hegyekbe menekültek, és az afrikai szellemek segítségét kérték a gyarmatosítókkal szembeni ellenállásukhoz. Emiatt a hit védelmezőit lázadóknak bélyegezték.

Trinidadban az 1868-as 6. számú rendelet (Ordinance No. 6 of 1868) célja az Obeah betiltása, az 1884. évi *Canboulay Riots Act* (a canboulay egy afrikai kulturális ünnep) az afrikai vallási gyakorlatok tiltása volt, amelyek több mint száz évig érvényben voltak. Törvénytelené tették az afrikai vallást a brit gyarmaton, amely nyilvánvalóan előnyben részesítette a keresztény kultúrát. Ezek a jogszabályok, amelyeket az afrikai kultúra visszaszorítása érdekében az 1921-es *Summary Offences Act* rendeletben foglaltak törvénybe, lehetővé tették a kormány számára, hogy a nyilvános helyekről kitaltsa a vallás követőit. Különös aggodalomra adott okot a gyarmati időkben az afrikai dobok használata, és az Orisa-Sangó istentiszteleten zajló összejövetelek, amelyeket mind a gyarmati kormány elleni fekete lázadásokhoz kötötték. A rendőrség rendszeresen lefoglalt Orisa-Sangó dobokat, és letartóztatta a gyanúsítottakat az Obeah állítólagos gyakorlása miatt. Csak miután a Jogi Minisztérium áttekintette a jogszabályokat, oldotta fel a kormány az előítéleti korlátozásokat, és vette fontolóra a törvényjavaslat tervezetét a Trinidad és Tobago vallási és egyéb afrikai kulturális egyesületek legalizálása érdekében.

A spanyol korona Kubában is úgy látta, hogy az afrikaiak számbeli túlsúlya, illetve az 1848-1851 közötti Narciso Lopez-féle expedíció³⁴, függetlenségi kísérlet a

³² Raquel ROMBERG (2007): 83.

³³ Nathaniel Samuel MURRELL: i.m. 233.

³⁴ ANDERLE Ádám: „A ’48-as magyar emigráció és Narciso López 1851-es kubai expedíciója”. *Századok*, CVII, 1973, 687–709.

rabszolgák felkeléséhez vezethet, ahogy az Matanzas környékén történt 1843-ban. A növekvő afrofóbia, a rabszolgák iránti szolidaritástól való félelem arra készítette a kormányt, hogy 1884-re a *Ley de Buen Gobierno* betiltsa a dobolást és az utcai felvonulást a keresztény vízkereszt előestéjén.³⁵ A santería hívei titokban folytatták a vallásgyakorlást, és továbbra is aktívak maradtak, elsősorban a kölcsönös segítségnyújtási szervezetek megtartásában.

A XX. század első évtizedeiben újabb nyilvános támadást indítottak az afrikai vallási formák ellen. A modernizáció ideológiája szerint ugyanis azok hozzájárultak az emberek tudatlanságának megőrzéséhez. A test gyógyítása nélkül babonákkal és fantáziákkal „mérgezik lelküket és testüket”, fogalmazta meg az *El Mundo* újság 1948. februárja és májusa között megjelent vezércikkében az Asociación Médica elnöke, Dr. Manuel A. Astor. Továbbá kijelentette, hogy egyesületének egyik célja az, hogy „olyan oktatási programot dolgozzon ki, amely felszámolja a Puerto Ricó-i curanderók³⁶ tevékenységét, akiket a kevésbé iskolázott lakosság nagy többsége még mindig elfogad”. Ennek a kampánynak megfelelően számos további cikk jelent meg ugyanitt, gúnyolódva a brujákon és a curanderókon, meghazudtolva gyakorlataikat, tudományos bizonyítékokat felhasználva ellenük, „felfedve kifinomult csalásukat”.³⁷

A felemelkedőben lévő karibi értelmiségiek az 1980-as évekig gyaláztak és gúnyoltak mindent, ami afrikai hiedelmekkel volt kapcsolatos, így az afrikai eredetű kultusz hívei összejöveleteiket éjszakai szeánszokká korlátozták. A hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején azonban drasztikus ideológiaváltás történt, mivel az etnikai identitást kreolként kezdték értelmezni, integrálva az afrikai kultúra elemeit. Néhányan azzal érveltek, hogy a nemzeti büszkeség elhomályosította a háromoldalú Puerto-Ricó-i kreol identitás (afrikai, taíno, spanyol) összetevőinek egyenlőként való értékelését és elismerését, és afrikai gyökereinek tiszteletben tartását.³⁸ Ettől kezdve azonban az afrokaribi vallások nyilvános szférában való ábrázolásának módja egyértelműen megváltozott. Az „eretnekség”, a „babona” és a „sarlatánizmus” címkézésről áttértek a „népi gyógyászat” társadalmilag kedvezőbb megnevezésre. A Karib térség afrikai összetevője pozitív fénybe került. A mára megszűnt Puerto-Ricó-i *El Reportero* újság 1982. július-augusztus havi cikkében a Kubából ismeretes santería sem kétes jellegű szektaként jelenik már meg, hanem a folyamatos Puerto-Ricó-i-afrikai hagyomány bizonyítékaként.³⁹

A kulturális nacionalizmus és a multikulturalizmus égisze alatt a különböző társadalmi csoportok körében szívesen látott „alternatív gyógyító gyakorlatok”, szertartások a „nemzeti örökség” egyik kulcsjelzőjévé váltak. A Puerto-Ricó-i kultúra afrikai alkotóelemeinek nemzeti újraélesztése például része annak az átfogó politikai-nemzeti programnak, amely a kreol nemzeti identitást képezi. Az afrokaribi

³⁵ Nathaniel Samuel MURRELL: i.m. 104.

³⁶ Népi gyógyítók.

³⁷ Raquel ROMBERG: i.m. 84.

³⁸ Uo. 85.

³⁹ Uo. 86.

vallások hívei számára a kreol nemzet létrehozásának kultúrpolitikai jelentősége van (a modernizmus tágabb kontextusában a nacionalizmust és etnikai kisebbségek elismerését tekintve) és gyakorlati értékkel bír: elősegíti egy új, törvényes tér létrejöttét a marginalizált vallási gyakorlatok számára.

Kubában Fidel Castro forradalma alatt mind a kormány, mind a forradalmárok támogatást kértek a santería képviselőitől.⁴⁰ 1958-ban Fulgencio Baptista kubai diktátor a santerióhoz fordult, hogy segítséget kérjen az orisáktól, hogy elhárítsa a fiatal Castro forradalmi mozgalmát. Ugyanakkor Castro és gerillahadserege is azonosult a santerióval, és bázisát Orientében, az afrokubai kultúra és a joruba vallás központjában rendezte be. 1959-ben az oriente-i gerillák a beavatási nyakláncokat viselve vonultak be Havannába, és integettek Elegua orisa piros-fekete színével. A nemzeti legenda szerint a keresztény Szentlélek és az Obatala orisa is szimbolikusan megáldotta Fidel Castro hatalomra jutását egy fehér galamb képében, amikor 1959 január 8-án a Colombia-táborban mondott békéért folyamodó beszédet, mi alatt megjelent három galamb, amely közül az egyik Castro vállára szállt le.⁴¹ Egy éven belül azonban Castro kormánya hivatalosan is elhatárolódott a vallástól azzal, hogy kinyilvánította szándékát a vallási oktatás támogatásának megszüntetésére. A kormány a vallást az esetleges destabilizáció forrásának, vagy az ellenforradalmi eszmék útjának tekintette. Mivel a feketék támogatták Castrót a forradalom alatt, és úgy gondolták, hogy nincs sok vesztenivalójuk, továbbra is segítették a kormányt, remélve a szebb jövőt. Hamar rájöttek azonban, hogy a marxista-leninista filozófia ellensége a santeriónak. A rezsím intézményi szinten kezdte elhallgattatni a vallási vezetőket, és az afrokubai vallási hagyományokat a kapitalizmus és a rabszolgaság elmaradott és primitív maradványának tekintette, amelynek az új Kubában nincs helye. Castro az 1960-as években folytatta a santería-követők üldözését, és bebörtönözte a santerókat, akik közül állítólag egyet ki is végeztetett. Azonban ezt nem erősítik meg bizonyítékok, és nem egyértelmű, hogy politikai okok miatt ölték-e meg az illetőt.⁴² A szertartások megtartásához a követőknek engedélyt kellett kérniük az állami rendőrség egyik szervétől, a Forradalmi Védelmi Bizottságtól (*Comites para la Defensa de la Revolución*), de az rendszeresen megtagadta. A folklórnak, nem pedig vallásnak minősített santería egyre több korlátozás alá esett, beleértve a rituálék gyakorlásának, vagy a fesztiválokra való részvételnek a tilalmát is.

A nyolcvanas évek végén a kubai kormány ismét toleranciát mutatott az afrokubai vallásokkal szemben, azokat az afrikai múlt folklórijának és egzotikus kubai kultúrájának csomagolva, ahogy azt más karibi szigeten is tették. Ennek célja az volt, hogy a gazdasági válság elégedetlenkedőinek némi engedményeket adjon, másrészt gazdasági megfontolásból megnyissa az utat a külföldi turisták előtt, különféle látványosságokkal csábítva a Kubába érkezőket. 2007-ben a kubai külügyminisztérium

⁴⁰ Uo. 106.

⁴¹ HORVÁTH Emőke: „A katolikusok és a „szakállasok”. Kuba 1959.” In BUBNÓ Hedvig – HORVÁTH Emőke – SZELJAK György (szerk.): *Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában*, Boglár Lajos emlékkötet, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2016, 277–279.

⁴² Nathaniel Samuel MURRELL: i.m. 106.

um szabályzata elismerve a kubai afrikai eredetű vallásokat (santería azaz La Regla Ocha, és a Palo Monte azaz Regla Conga), kimondja:⁴³ „A forradalom diadalát megelőzően ezeket a vallásokat széles körű részvételük ellenére betiltották. A forradalom elismerte azokat, és megszüntetett minden előírást, amely szankcionálta a hívő vallási hitét.” Az üldözés és elnyomás története után a santeriat ezáltal hivatalosan is elismerték. Mindazonáltal továbbra is engedélyt kell igényelniük bizonyos szertartások és rituálék elvégzésére.

Az afrikai elemek „újjáélesztéséről” egy santero beszélt a Puerto Ricó-i rádióban egy santeriaról szóló interjúban 1996 nyarán.⁴⁴ Véleménye szerint ma már nincs szükség „szinkretizmusra”, a gyarmati idők „védekező szinkretizmusára, amikor az afrikai istenségek tiszteletét stratégiaileg álcázni kellett a katolikus szenteknek végzett szolgálatok leple alatt”. Ezt a gondolatot találóan így fogalmazta meg: „Ma Sangó az Sangó”⁴⁵ (vagyis már nem kell Szent Borbálaként, katolikus arca révén imádni), ahogy azt korábban tették. Dornbach Mária néprajzkutató szerint ez némiképpen egy tudathasadásos állapothoz volt hasonlítható, hiszen szellemükben ugyan összefort a Sangó és Szent Borbála alakja, de anyagukban például nem.⁴⁶ Mivel az „afrikaiság” ma már társadalmilag elfogadottabb, mint korábban, Afrika globális újrafelfedezése lehetővé teszi a hívők számára, hogy szabadabban integrálják az afrikai elemeket a gyakorlataikba anélkül, hogy babonának bélyegeznék. Ezen kívül az afrokaribi identitás nyilvános újraélesztése lehetővé teszi, hogy a posztkoloniális társadalmak egymással azonosuljanak.

Eric Eustace Williams Trinidad-i és Tobago-i miniszterelnöksége, az 1960-as évek végi amerikai feketetudat-mozgalom, valamint a rassztafari kultúra és a Fekete Erő (Black Power) mozgalom az 1970-es években közvetlenül érintették Trinidadot és Tobagót is. A hívők megerősítették vallási hovatartozásukat, ledobták Sangó „maszkját”, hogy nyilvánosságra kerüljenek. Az 1981-es Orisai Világkongresszus (Orisa World Congress) után a helyi vallás felvette a Sangó Orisa nevet, és amióta az Orisa Világszervezet 1981-ben megalapította az Orisai Hagymányok és Kultúra Nemzetközi Kongresszusát (*International Congress of Orisa Tradition and Culture*), Trinidad és Tobago Orisa vezetői állandó képviselőket küldenek a szimpóziumokra.⁴⁷ A harmadik világkonferencián 1987-ben Trinidadban több mint kétezer résztvevő érkezett Brazíliából, az Egyesült Államokból, Nyugat-Afrikából, ami büszkeséggel töltötte el a helyi vallás gyakorlóit. 1988-ban a nigériai Ife Ooni (az Orisa vallás vilá-

⁴³ Libro Blanco del 2007. Capítulo 9. Sitio del Ministerio de Relaciones Exteriores de Cuba.

⁴⁴ Raquel ROMBERG: i.m. 87.

⁴⁵ Az egyik legelterjedtebb joruba istenség, a mennydörgés, a villám, tűz, harcok, dobok, férfiaság istene. Katolikus párja Szent Borbála, női létére férfias tulajdonságokkal felvértezve. Lásd: DORNBAACH Mária (2009): 148.

⁴⁶ Szent Borbála nem a tűz, a villám és a mennydörgés istene, azzá szimbolikusan a szent köveit és más jelképeit tartalmazó fatáliban válik. Máshogy áldoznak a Sangó-Szent Borbálának, és máshogy Szent Borbála-Sangónak. Ez előbbinek állat- és itáláldozatot mutatnak be, a katolikus alakjának virágot és gyertyát ajándékoznak. Lásd: DORNBAACH Mária (2009): 31.

⁴⁷ Nathaniel Samuel MURRELL: i.m. 202.

gi vezetője) meglátogatta Trinidadot és Tobagót, ami új érdeklődést váltott ki a hit iránt, és aminek következményeként megnövekedett a tagság.

Hasonló tendenciát követve az afrikai eredetű vallási és zenei elemeket a nyolcvanas évek óta mentették meg a feledés homályából Puerto Ricó-ban a kormány és az egyetem által támogatott fesztiválokon, konferenciákon és rendezvényeken, amelyek célja a Puerto Ricó-i kultúra és történelem afrikai gyökereinek „helyreállítás” volt.⁴⁸ A Centro de Estudios de la Realidad Puertorriqueña (CEREP) speciális kiadványokat kezdett kiadni, többek között két könyvet, *El Machete de Ogún* (1989) és *La Tercera Raíz* (1992) címmel a Puerto Ricó-i kultúra és történelem elfeledett afrikai összetevőiről. Ezen kívül a '90-es években a Puerto Ricó-i Egyetemen fél évente megrendezett nemzetközi szimpóziumokat tartottak az afrokaribi vallásokról, amely szintén összekötötte Puerto Ricó-t a többi afrikai eredettel rendelkező társadalommal, megerősítve egyfajta pán-afro-antillák identitást (Pan-Afro-Antillean identity). Ma már rendszeres a rituális szakembereinek intenzív jelenléte a Karib-szigeteken, és más nemzetközi vallási rendezvényeken, miközben a vallás terjesztése kivándorlók révén (például a Dominikai Köztársaságból és Kubából Puerto Ricó-ba) is folyamatos. A vallási elemek „keresztvezése” minden alkalommal megtörténik, amikor közös lelki összejöveteleket tartanak. Az ilyen folyamatok szoros kapcsolatokat teremtenek a különféle afrikai eredetű vallások gyakorlói között, és fenntartják továbbra is az afrokaribi vallások sokszínűségét.

Bibliográfia

- ANDERLE Á.: „A '48-as magyar emigráció és Narciso López 1851-es kubai expedíciója”. *Századok*, CVII, 1973, 687–709.
- K. ARGYRIADIS: „Transnacionalización y relocalización de la santería en Veracruz”. *Cuba Arqueologica*, 2006, 1–12, cubaarqueologica.org/document/anto6_argyriadis.pdf (letöltés 2020. január 4.)
- S. T. BARNES: *Africa's Ogun: Old World and New*, Bloomington, Indiana University Press, Második kiadás, 1997.
- G. A. BESSON: „French immigrants”. *The Caribbean History Archives*, caribbeanhistoryarchives.blogspot.com/2011/12/french-immigrants.html (letöltés 2021. szeptember 8.)
- U. BITTERLI: „Vadak” és „civilizáltak”. *Az európai-tengerentúli érintkezés szellem- és kultúrtörténete*, Budapest, Gondolat, 1982.
- M. A. CLARK: *Santería: Correcting the Myths and Uncovering the Realities of a Growing Religion*, Westport, Praeger Publishers, 2007.
- M. E. DAVIS: „Vodú of the Dominican Republic: Devotion to „La Veintiuna División”. *Afro-Hispanic Review*, XXVI, 2007/1. 75–90.
- DORNBACH M.: *Istenek leveses táliban*, Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2009.

⁴⁸ Raquel ROMBERG: i.m. 78.

- DORNBACH M.: „Mulatt istenek az afrokaribi vallási kultuszokban”. In HORVÁTH E. (szerk.): *Tanulmányok a Karib térségről*, Budapest, L’Harmattan Kiadó, 2016, 105–115.
- Gobierno de la República Dominicana, Nuestro Patrimonio honlapja: nuestropatrimonio.gob.do/index.php/conozco/patrimonio-inmaterial/elementos-dominicanos-inscritos-en-la-lista-representativa-del-patrimonio-inmaterial/el-espacio-cultural-de-la-cofradia-del-espiritu-santo-de-los-congos-de-villa-mella (letöltés 2021. szeptember 5.)
- M. GONZÁLEZ-WIPPLER: *Santería: the Religion: Faith, Rites, Magic*, St Paul, Minnesota, Llewellyn Publications, 2001.
- HORVÁTH E.: „A katolikusok és a „szakállasok”. Kuba 1959.” In BUBNÓ H. – HORVÁTH E. – SZELJAK Gy. (szerk.): *Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában*, Boglár Lajos emlékkötet, Budapest, L’Harmattan Kiadó, 2016, 271–293.
- HORVÁTH E.: „A Karib-térség fogalmának értelmezési kísérletei”. *Orpheus Noster*, VI, 2014/I. 23–35.
- N. JUÁREZ HUET: „Transnacionalización y relocalización de la santería cubana: el caso de la ciudad de México”. *Stockholm Review of American Studies*, 2009, 85–94.
- Libro Blanco del 2007. Capítulo 9. Sitio del Ministerio de Relaciones Exteriores de Cuba, anterior.cubaminrex.cu/Derechos%20Humanos/Articulos/ConsejoDerechosHumanos/Libro_Blanco/Capitulo-IX.html (letöltés 2020. március 1.)
- N. S. MURELL: *Afro-Caribbean Religions: An Introduction to Their Historical, Cultural, and Sacred Traditions*, Philadelphia, Temple University Press, 2010.
- Ch. RINAUDO: „Mestizaje and ethnicity in the city of Veracruz, Mexico”. In E. CUNIN – O. HOFFMANN (eds.): *Blackness and mestizaje in Mexico and Central America*, Toronto, Tubman Institut, Afrodosc-Eurescl, HAL, 2014, 1–16, halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01082624 (letöltés 2021. július 4.)
- R. ROMBERG: „Sensing the Spirits: The Healing Dramas and Poetics of Brujeria Rituals”. *Anthropologica*, LIV, 2012, 211–225.
- R. ROMBERG: „Today, Changó Is Changó: How Africanness Becomes a Ritual Commodity in Puerto Rico”. *Western Folklore, Afro-Caribbean Religions, Culture, and Folklore*, LXVI, 2007/1/2. 75–106.
- TÉZER Z.: „Az afrokubai santería elterjedése Mexikóban”. *Orpheus Noster*, XII, 2020/4. 45–55.
- E. WILLIAMS: *History of the People of Trinidad and Tobago*, New York, Frederick A. Praeger, Inc., 1964. archive.org/details/historyofthepeop006593mbp/page/n55/mode/2up (letöltés 2021. szeptember 8.)

Rezümé

A jelen tanulmányban áttekintjük a santería és más afrikai eredetű vallások egymáshoz fűződő kapcsolatait, kialakulásukat, változásukat, és helyüket a karibi társadalmakban. A nyolcvanas évek óta az afrokaribi népek büszkéek származásukra, nyilvánosan, néphagyományként ünneplik hovatartozásukat kulturális fesztiválokon. Ennek ellenére ma is sokan titokban tartják vallásukat, ami politikai okokra vezethető vissza. Először, a rabszolgáság idején az ültetvényesek az ellenállás eszközeként tartották a rabszolgák vallását, ezért igyekeztek megtörni csoportosulásukat, elejét venni a rituális dobokkal és táncokkal kódolt üzenetek továbbításának. Majd az ötvenes években a haladás és fejlődés jegyében az elitréteg alakította nagymértékben a nyilvánosság felfogását az afrokaribi vallásokról. A gyakorlatokat „babonásnak” és „középkori hiedelmek maradványainak” bélyegezték, s a haladás akadályaként becsmérelték azokat. Az etnikai nemzeti ideológia 1980-as évekbeli változását követően azonban, a kulturális nacionalizmus egy új formája hangsúlyozza az ősi kultúra időtlen vagy „folklorisztikus” aspektusait, rehabilitálva az afrikai eredetű vallásokat, beillesztve azokat megújult programjukba.

Kulcsszavak: santería, afrokaribi vallások, orisakultusz, joruba, szinkretizmus, Kuba

*Abstract**Santería and Other Religions of African Origin in Caribbean Societies*

In this paper, we review the relationship between Santería and other religions of African origin, their emergence, and change in Caribbean society. Since the 1980s, Afro-Caribbean peoples have taken pride in their origins, celebrating their belonging publicly as a folk tradition in cultural festivals. Even today, however, many still keep their religious affiliation secret for political reasons. First, during colonial times, planters saw the religion of slaves as a means of resistance and sought to break up their groupings to prevent the transmission of messages encoded in ritual drums and dances. Then, in the 1950s, in a spirit of progress and development, the elite class shaped the public perception of Afro-Caribbean religions to a great extent. The practices were branded as ‘superstitious’ and ‘remnants of medieval beliefs’. They were disparaged, expressing that they were seen as a barrier to progress. However, following a shift in ethnic nationalist ideology in the 1980s, a new form of cultural nationalism emphasised the timeless or ‘folkloric’ aspects of an ancient culture, rehabilitating religions of African origin and incorporating them into their renewed nationalist agenda.

Keywords: santería, Afro-Caribbean religions, Orisha Cults, joruba, syncretism, Cuba